

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Шлапко Тетяна Вікторівна

к.ю.н., доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту права Сумський державний університет

В сучасних умовах розбудови суспільства та формування ринку землі в Україні найбільш виразно постають проблеми сталого використання земель і особливо ґрунтів, які виступають місцем та умовою життєдіяльності людини, засобом виробництва, що продукує абсолютну вартість, унікальним природним ресурсом. В Україні сконцентровано дев'ять відсотків усіх світових чорноземів, що обумовлює необхідність розробки правового механізму їх ефективного використання з метою забезпечення продовольчої безпеки в державі та світі, нарощування експортного потенціалу України за умови відновлення якісного стану ґрунтів. Проведення земельної реформи в Україні як складової економічної реформи призвели до значного погіршення стану сільськогосподарських угідь, втрати гумусу з ґрунтів, їх деградації, іншим негативним наслідкам, що загрожує економічній безпеці держави, породжує кризові явища соціально-економічного та демографічного характеру, особливо в сільській місцевості.

Значний інтерес для досліджень представляє проблема трансформації суспільних відносин, що виникають стосовно власності, використання та розпорядження земельними ресурсами на основі ринкових методів управління та відповідно до концепції сталого розвитку гармонізація приватних та державних інтересів у процесі прийняття рішень. З огляду на недосконалість природоохоронних та земельних норм та нестабільність політичної ситуації в країні, проблема збереження, раціонального використання та охорони земель різного цільового призначення стає особливо актуальною в Україні.

На думку В. В. Носіка, перспектива розвитку земельних відносин має базуватися на методологічних і доктринальних засадах функціонального використання землі для забезпечення прогресивного економічного розвитку. Адже, перш за все, земля з її родючим шаром є основним багатством нації та народу, що визначає публічний характер об'єкта власності. Далі вченим наголошується на особливій ролі права приватної власності на землю, яке є економічною і юридичною основою свободи, що гарантує приватні інтереси особи. В. В. Носік виділяє методологічні засади реалізації права власності, що включає: вільну господарську діяльність, самостійне виробництво капіталу та його вільну реалізацію, поєднання власника землі і хлібороба в одній особі, відсутність інших податків, окрім земельної ренти у її грошовому виразі. Такі підходи закладають фундамент поєднання суспільних та приватних інтересів у відносинах власності на землю та гарантують забезпечення у такий спосіб важливої соціально-економічної функції збереження та використання земель

приватними власниками з метою прогресивного суспільного розвитку [1, с. 103–104].

Особливе значення в напрямку забезпечення раціонального використання та охорони земельних ресурсів на сьогодні набуває Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. [2], що ратифікована в Україні згідно з Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, яка передбачає співробітництво з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, інтеграції шляхом упровадження найкращих практик у цих сферах, заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості.

В Україні, крім Земельного кодексу від 25 жовтня 2001 року [3], питання охорони земель систематизовані в спеціальному Законі України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року [4]. Так, стаття 22 згаданого нормативно-правового акту визначає систему заходів, що вживаються у сфері охорони земель. Зокрема, до них належать: державна комплексна система спостережень; розробка загальнодержавних і регіональних (республіканських) програм використання та охорони земель, документації із землеустрою в галузі охорони земель; створення екологічної мережі; здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель; економічне стимулювання впровадження заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів; нормування.

Ще один важливий нормативний акт, завданням якого є регулювання відносин досліджуваної сфери, – це Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19 червня 2003 року [5], який в достатній мірі визначає заходи щодо організації та здійснення державного контролю за використанням та охороною земель, дотримання вимог законодавства України про охорону земель та моніторинг ґрунтів.

Зміст ефективного землекористування можна трактувати по-різному: від отримання найвищого прибутку до пріоритетної охорони земель у процесі їх використання. Однак, як перше, так і друге передбачає в кінцевому випадку вжиття заходів щодо підтримання та відновлення якісного стану земель, оскільки лише за таких умов можна досягти високої рентабельності сільськогосподарського виробництва у тривалому часовому проміжку, і водночас саме такі заходи забезпечуватимуть її охорону. Тобто безперечним є той факт, що найбільш ефективно землекористування буде тоді, коли досягнення максимального зиску відбувається за умови недопущення погіршення як самих земель та природних об'єктів, що на них розміщені, так і вжиття заходів щодо покращення властивостей ґрунтів, коли йдеться про сільськогосподарське виробництво. Відтак продуктивне та результативне використання земель, тобто

таке, що спрямоване на задоволення матеріальних, духовних та інших життєзабезпечувальних потреб людини і громадянина, народу, держави, суб'єктів господарювання, відбувається за неодмінного здійснення комплексу заходів, спрямованих на відновлення та поліпшення родючості ґрунтів [6, с. 46].

Одним з основних напрямків формування та розвитку системи збалансованого землекористування є вдосконалення механізму раціонального використання та охорони земельних ресурсів шляхом розвитку земельних відносин, що полягає у визначенні адміністративно-правових, організаційних та економічних важелів із конкретним набором інструментів підвищення екологічного, економічного та соціального ефекту у земельно-ресурсній сфері. Це допомагає вирішити важливі проблеми в економічному, екологічному та соціальному аспектах суспільних відносин щодо власності, використання, охорони та відтворення земель в Україні.

Серед ключових позицій, що мають бути забезпечені та визначають зміст правового механізму використання та охорони земель, варто виділити такі:

- вдосконалення законодавчої бази регулювання земельних відносин, включаючи як перегляд, так і прийняття Законів України, наприклад, «Про Державний земельний кадастр» від 7 липня 2011 року [7], «Про ринок землі», «Про ландшафти», «Про аукціони»;

- загальна інвентаризація території держави;

- підвищення рівня землеустрою підтримки земельної реформи;

- повний розподіл повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування щодо управління земельними відносинами;

- консолідація та запобігання подальшому поділу земель сільськогосподарського призначення, відведених для сільськогосподарського товарного виробництва;

- задоволення потреб власників землі та інших осіб, пріоритетними серед яких є потреби екологічної та продовольчої безпеки;

- збільшення площі земель, незадіяних у господарському обороті, вжиття заходів, спрямованих на збереження та відновлення земель сільськогосподарського призначення, зокрема, дотримання вимог щодо сівозмін, а в окремих випадках і їх консервації;

- впровадження договірних відносин у сфері землекористування, що передбачає широкий спектр заходів як стимулюючого характеру, так і відповідальності в разі негативного впливу на стан земельних ресурсів чи навколишнього природного середовища. Заходи стимулювання можуть передбачати не лише отримання прямої фінансової допомоги, а, перш за все, оплату певних послуг, пов'язаних, зокрема, з розробкою тих же проектів землеустрою щодо дотримання сівозмін, чи науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт, які нададуть нових можливостей у сфері ефективного та охоронного землекористування;

- вдосконалення механізму економічного стимулювання раціонального використання, охорони та відтворення земель незалежно від форм власності та цільового призначення.

За таких умов землекористування поєднує приватні та суспільні інтереси щодо постійного та ефективного використання земельних ресурсів за умови збереження їх властивостей, коли охорона земель є запорукою найвищої ефективності (включаючи їх прибутковість) у довгостроковій перспективі. Поліпшення відносин власності на основі вдосконаленого механізму неминуче призведе до позитивних змін у системі охорони та відтворення земельних ресурсів.

Список літератури

1. Носік В. В. Сучасні виклики та правові реалії у регулюванні земельних і аграрних відносин в Україні. Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України: зб. наук. праць Круглого столу (18 березня 2011 р.). Київ, 2011 р. С. 101–106.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

3. Земельний кодекс від 25 жовтня 2001 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

4. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>.

5. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19 червня 2003 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>.

6. Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії. Київ: Знання, 2005. 445 с.

7. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 7 липня 2011 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>.